

ІДЕОЛОГІЧНА ЕКСПАНСІЯ РОСІЙСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИК: ЛІТЕРАТУРНИЙ АСПЕКТ

У той час, як український культурний простір намагається реінтегруватися до європейського, російський не лише знаходиться у стані «консервації», але й перешкоджає українським інтенціям, у тому числі на гуманітарному напрямку. У зв'язку з тим, що Росія це передусім «географічна проблема», ми не можемо нехтувати її впливом на формування порядку денного як в Україні, так і за її межами. Цей «вплив» буде передусім представлений дослідженням російських культурних практик, пов'язаних з літературною творчістю, адже саме вона позиціонується на Заході як «великая».

Варто почати з того, що російська література завжди відіграла важливу роль у формуванні та поширенні ідейних конструктів, які слугували обґрунтуванням експансіоністських прагнень Російської імперії та її правонаступниці — СРСР та сучасної Росії. Твори російських класиків просякнуті ідеями, пов'язаними з месіанством та особливим місцем російського народу, про його культурну та духовну вищість над іншими народами, утворюючи ці погляди в рамках ширших соціокультурних практик. Російська культура не просто хвалиться своєю літературою, сьогодні ми буквально можемо побачити реальні архетипічні приклади російських літературних персонажів. «Життя колективного несвідомого знаходиться в догматичних архетипових уявленнях і безперервно протікає в ритуалах та символіці», — писав Густав Юнг (Юнг К.Г., 1991).

У 2022 році під час концерту на честь «приєднання до Росії колишніх українських територій» (Казакова Д., Фатхуллина Н. (2022, 01 окт.) зі сцени лунало гасло «Гойда» (Мемотека, 2022), яке востаннє хіба що можна було почути за часів правління царя Івана Грозного, про що, зокрема, писав італієць Алессандро Іваньїні

у «Описі Московії», — «...здійснивши це вбивство, виходить перед очі государя з закривавленими мечами й руками й зі своїм переможним вигуком “Гойда, гойда!” (Гваньїни А., 1997) (переклад наш — А.Б.). Як тодішне «гойда» позначало смерть за наказом царя, сьгоднішній вираз «Гойда» не став абстрактним закликком до дії — це конкретний заклик — заклик до вбивства, який пролунав з центральної площі країни з уст актора Івана Охлобистїна, який у фільмі про Івана Грозного грав царського блазня.

Беручи на себе образ, Охлобистїн продовжує виконувати цю роль, але тепер вже зі сцени, не виходячи з цього образу. А ось інший, уже загиблий нині, терорист та керівник славнозвісної ПВК «Вагнер» Євгеній Пригожин. У свій час таким архетипічним образом був персонаж поеми «Мертві душі» Гоголя — Павло Чічіков. І нарешті, російські військовослужбовці, повертаючись з війни, грабують і вбивають, зокрема пенсіонерів, нагадуючи персонажа Достоевського — Раскольнікова.

У зв'язку з тривалістю імперського дискурсу ми з впевненістю можемо констатувати стійкість мотивів та ідей у російській літературі. Наприклад, у романі Достоевського «Біси» Іван Шатов стверджує, що «істина одна, а отже, лише один із народів і може мати бога істинного, хоча б інші народи й мали своїх особливих і великих богів. Єдиний народ «богоносець» — це — російський народ» (Достоевський Ф., 1872: 49). Одним з перших, хто почав розробляти месіанську концепцію, був релігійний мислитель Володимир Соловйов. Центральна ідея його філософських пошуків — вчення про всеєдність як об'єднання матеріального та духовного світів і утворення тим самим органічної єдності буття.

Володимир Соловйов надавав Росії роль держави, яка змогла інтегрувати різні культурні течії та синтезувати їх в одній культурній парадигмі. Його праці «Виправдання добра. Моральна філософія» (1897 р.) та «Три розмови про війну, прогрес і кінець всесвітньої історії» (1899 р.) сповнені закликів щодо об'єднання людства шляхом утворення єдинодержавного цілого теократичного характеру, яку б очолила Росія.

Соловйов не нехтував критикувати західні цінності, вважаючи, що Росія у цій системі моральних координат займала найвищу позицію і повинна була виступати моральним компасом

для усіх інших країн та народів. Водночас мислитель давав позитивну оцінку діям нового російського монарха, який вважав, що реформи Петра I це шлях до вдосконалення держави й відповідно покращення життя та запобігання загибелі, яке до цього спіткало Візантію (Демчук, Р. В., 2015: 30).

Інший російський мислитель Костянтин Леонтьєв був прихильником слов'янофільського руху та підтримував ідею вищості російського способу життя і відповідно необхідність захищати та підтримувати цю самобутність. Вона повинна була брати за взірць візантійський устрій як ідеал суспільного життя, заснованого на православних традиціях, саме розвитку цієї концепції була присвячена його робота «Візантизм і слов'янство» (Леонтьєв, К. Н., 1876).

На думку мислителя, Росія — була єдиною державою, яка змогла зберегти відданість істинному християнському духу: «візантизм дав нам усю силу нашу в боротьбі з Польщею, зі шведами, з Францією і з Туреччиною. Під його прапором, якщо ми будемо йому вірні, ми, звісно, будемо в силах витримати натиск і цілої інтернаціональної Європи, якби вона, зруйнувавши в себе все шляхетне, наважилася колись і нам приписати гніль та сморід своїх нових законів про дрібне земне всеблагословенство, про земну радикальну всепошлість!» (Леонтьєв, К. Н., 1876). Відповідно до цієї стратегії Росії повинна була взяти на себе роль духовного провідника православної візантійської традиції для усіх народів.

Одразу варто наголосити на тому, що зазначені вище мислителі є передусім публіцисти політико-ідеологічного характеру. Їх мета — створити чітке обґрунтування ідей, пов'язаних з російською винятковістю та месіанством. І основний аспект у своїх роботах стосується створення міфів та апелювання до емоцій.

У радянський період месіанство набуло нових конотацій. Всесвітня революція пролетаріату з подальшою його диктатурою стала новою вищою метою, якій повинен був слідувати народ. Соцреалізм мав на меті продемонструвати усі переваги життя в Радянському Союзі. В залишку ми отримали сьогодні те, що «гомосовєтікус» згадують смачне морозиво та ковбасу за 2.20 руб., а не мільйони людей, заморених голодом та знищених внаслідок репресій.

Описані вище ідеї, пов'язані з великодержавництвом та месіанством, врешті були міцно вкорінені не тільки в літературі. Як ми можемо бачити, вплив цих ідей був достатньо потужним, щоб продовжити існувати й сьогодні. Водночас дійсність жодним чином не надавала «богоносному» (за Достоевським Ф.) російському народові суб'єктності.

Важливо уточнити, що російська імперія не атрибуєвала себе з простими людьми, грубо кажучи, балалайки та матрешки сьогодні, як і тоді, хвилювали тільки нижні верстви суспільства. Навіть тріада «Православ'я, Самодержавство, Народність», презентована міністром, графом Уваровим Миколаю І, не була узгоджена з народом; його поставили до відома, що тепер це політичне *credo*. Відповідно і філософські диспути стосовно місця Росії та її подальшого розвитку визначала виключно еліта.

«Люблять росіяни бунтувати! Стануть навколішки перед панським будинком і стоять негідники! І знають, що бунтують, і все одно стоять!» — ця ідіома Салтикова-Щедріна якнайкраще передає ідентифікаційну світоглядну установку у парадигмі «руського мира». У Росії крім усього іншого сформувалося суспільство абсолютної «культури мовчання». «Рускіє» скоріше підуть умирати під будь-яким приводом «За Царя и Отечество», аніж підуть проти своєї влади. Російський авторитарний режим не боїться дестабілізації зсередини, має на увазі, що влада не боїться протестів свого населення, бо впевнена у своїй абсолютній можливості їх придушити, або точніше відібрати у пасіонарії будь-які можливості для відкритого протистояння. Абсурд у запровадженні заборони на свободу мирних зібрань, що була впроваджена у 2012 році, сьогодні дійшов до свого апогею, коли поліція почала заарештовувати та кидати за ґрати протестувальників, які мали при собі чистий аркуш паперу (Іванов М., 2022, 14 мар.).

Проте ми не можемо не недооцінювати прагнення мас до активного розвитку культури, яка де-факто була нав'язана владою. Відповідні результати цих метаморфоз бачимо й сьогодні, коли від 2014 року український «братський» народ в одну мить перетворився на «нацистів» та «маріонетку Заходу», що потребує звільнення.

У сучасній війні саме масова культура є важливим фактором у підтримці чинної російської ідеології. Зокрема, сьогодні, крім

державних ініціатив, громадяни Росії беруть активну участь у створенні автентичного літературного продукту різної якості. «Мы рождены, чтоб Кафку сделать былью» (Голос Америки, 2015), писав радянський митець Вагріч Бахчанян, саме з таким гаслом твориться нова російська літературна дійсність.

Дослідження творчості цього культурного прошарку розпочнемо з аналізу поезії. У сучасному російському соціокультурному просторі існує декілька напрямів, які стосується сучасної поезії:

1. Вірші виконують відомі російські особистості (Дениса Майданова - вірші Маршака, Володимира Машкова, сучасні вірші про війну).

2. Пропагандистська платформа у форматі поетичного шоу «Свої», збірки віршів, конкурси від міноборони Російської Федерації.

3. Народна творчість на тематику сучасної війни.

Спробуємо уніфікувати зазначені три напрями й представити їх цілісну систему під назвою «Z-поезія». Одразу варто наголосити дуже важливий факт того, що попри свою сучасність, ми маємо справу зі спробами не просто відтворення минулого, але і його апропріації від Пушкіна до Бродського. Таким чином, важливо продемонструвати спадкоємність та представити весь «великий» літературний спадок. Особливо у цьому дискурсі важлива поезія так званої Великої Вітчизняної війни. Ідеологам важливо вкладати реципієнтам у голови, що війна, яка нині ведеться, є продовженням війни минулого, наголошуючи на тому, що сьогоднішня війна є нічим іншим, як боротьбою з «нацистами», яких недобили прадіди.

Це дозволяє нам дійти висновку, що сучасна російська культура нормалізує сприйняття війни. Війна це не щось погане, навпаки, війна — можливість; відповідно до цієї парадигми одна з перших онтологій «Z-поезії» називається «Відроджені на Третій Світовій». Російська поезія завжди мілітаристська, вона повсякчас оспівувала зброю та війну як праведну мету.

Водночас страждання та загибель є частиною характерної для Росії культурної некрофільії — пафосу смерті та її оспівуванню. Глорифікації заслугове виключно військове, фронтове життя. Війна дарує єдиний можливий шлях визнання для кожного громадянина і навіть можливість прощення за скоєння злочинів. І саме через цей модус страждань росіяни віднаходять себе.

Жодна з інших культур та літератур світу не створила самоназву з означником «великая». Модерна культура була, є і буде частиною політичного дискурсу, й особливо це стосується Росії, чия політична історія та культура є повністю імперіалістичними: «Саме ми без перебільшення перед усією цивілізацією несемо відповідальність за збереження російської літератури, за збереження її колосального гуманістичного потенціалу. Наше завдання — повернути особливу увагу суспільства до вітчизняної літератури, зробити російську літературу, російську мову потужними факторами ідейного впливу Росії у світі (Іванов М., 2013). Саме такі цілі поставив перед нацією Путін на зустрічі літераторів у 2013 році. Крім акцентування уваги на ключовій ролі літератури у політиці Росії, нас також повинно цікавити згадуване слово «цивілізація». Сумнівно, що Путін мав під цим на увазі світову цивілізацію, адже лише через 13 років після цієї промови, у 2023 році Росія змінила концепцію зовнішньої політики та проголосила «особливе становище Росії як самобутньої держави-цивілізації, великої євразійської та євро-тихоокеанської держави» (Президент РФ, 2023). Сенс бути цивілізацією — це створення свого окремого космосу, де немає етики, яка може бути дотична до інших цивілізацій; і таким чином саме «ми» визначаємо, що є добром, а що — злом.

Літературоцентричність завжди виступає маркером імперії. «Великая руская література» і тут продемонструвала свою велич, створивши цілу плеяду нового покоління поетів та поезії з характерною літерою «Z» на фасаді. «Z-поезія» є одним з важливих елементів сучасного російського соціокультурного простору. О. Пушкін, М. Лермонтов, В. Соловйов та безліч інших російських поетів виступали активними прибічниками політики своєї держави, попри репресій щодо них. Особливо це стосується війн на Кавказі, які на Росії мають пихату назву «приборкання», тобто придушення та знищення.

Розширення культурного простору здійснювалося внаслідок експлуатації чи знищення «тубільців». Одразу варто зазначити, що автор дуже суперечливо ставиться до дискурсу колоніалізму, який стосується сьогодення, і поділяє думку Мирослава Шкандрія стосовно того, що колоніалізм та імперіалізм мають дуже багато

визначень, відтак трактування може бути абсолютно різноманітним (Шкандрій М., 2004: 17).

Сучасним прикладом є творчість російської Z-поетеси Анни Долгарьової та представника сучасного патріотичного письменництва Михайла Єлізарова. У своєрідній для себе колаборації вони написали та опублікували пісню «Чорний Коптер», де є дуже цікавий куплет, який ми наведемо дослівно:

*Что не весел братка-мобик,
Куришь у печурки?
Если сам не ляжешь в гробик,
Дома кончат чурки... (Елизаров М., 2024)*

Історія письменника та поетеси достатньо прозаїчна. Михайло Єлізаров — українець з Харкова, який ненавидів Україну, переїхав до Росії й сьогодні оспівує те, як «чурки опускають росіян». Ганна Долгарьова — також харків'янка, яка тепер репостить пісні харків'янина Єлізарова про те, як «чурки опускають росіян». Невдовзі пост у «Телеграм» з наведеним текстом пісні був швидко видалений. Це є дуже цікаво у контексті колоніальної політики Росії стосовно інших народів. Крилатий вираз «Що дозволено Юпітеру, не дозволено бичу» найкраще передає зміст цієї ситуації. Але варто зазначити, що між українськими колаборантами та росіянами існує величезна прірва. І колаборанти ніколи не зрівняються з росіянами й ніколи не стануть «своїми». Юрій Подоляка, Ілля Ківа, Микола Азаров, Віктор Медведчук та багато інших живих та мертвих українських колаборантів активно підтримували російські нарративи ще до повномасштабної фази війни. Євгеній Ровенко, депутат Держдуми, пише таке: «Чи цей Подоляка, за якого себе видає? Дивні пости, нагнітання, трохи припудрена тривога, поінформованість неясно звідки («відключіть всі камери!»). Гарний засланець, треба сказати. Якісний... Знаєте, цікаво спостерігати» (Ауслендер С., 2024: пост від 11 серпня 2024 року).

Аналогічна ситуація відбувається і з іншими українськими колаборантами. Для росіян вони лише інструмент для досягнення своїх цілей і цим «інструментом» можна легко пожертвувати. Одна — це обмін кума Путіна Медведчука на українських військо-

вополонених, а вже інша — вставати на захист таких колаборантів, як Ілля Ківа (нині покійний). Росія і її імперська колоніальна політика вимушена рахуватися з окремими поневоленими народами, наприклад, такими, як чеченці. Маємо сучасний приклад «данини» і «ярлика» та багато інших правил та установок, яким повинні слідувати «руські», щоб у їх країні був спокій.

Але російська літературна культура представлена не тільки «елітарними» авторами, ми також маємо справу з тим, що значна кількість росіян публікують свої різножанрові твори у соціальних мережах. Ось, наприклад, вірш Ольги Старушко про Сімонова та Сельвінського «Привиди», в якому такі строфи:

*Ров Мариуполя с мирными — словно под Керчью.
И над Донбассом ночью светло как днём.
— Чем тут ответить, Илья, кроме строя речи?
— Огнём, — повторяет Сельвинский. —
Только огнём (Старушко О., 2022)*

За аналогією Старушко намагається створити з українців катів, які ніби вбивали цивільних; в оригінальному вірші Сімонова так само йдеться про знищення цивільного населення нацистами. Але проблема полягає в тому, що автори всупереч законам логіки не усвідомлюють, про що вони пишуть. Бо читач, якщо його мізки не повністю промиті пропагандою, розуміє, що могили з людьми виникли не на порожньому місці, а внаслідок славнозвісного «звільнення» міста від умовних нацистів, які зі слів російської пропаганди продовжували знищувати Маріуполь, знаходячись в бомбосховищах на комбінаті Ілліча (на момент написання вірша). Оспівування власних злочинів у віршах є нічим іншим, як соліпсизмом. Неможливість побачити світ поза межами пропаганди створює одноколірний світ для будь-якого російського громадянина.

Але ці розбіжності не впливають на факт того, що Росія доволі довго не сприймалася як колоніальна імперія, адже не мала заморських колоній, що не завадило Росії отримати визнання Європейських імперій. Крім того, більшість країн Глобального Півдня досі сприймають Росію через призму СРСР, який намагався бути антиколоніальною державою (принаймні у зовнішній політиці),

адже протистояв капіталістам-колонізаторам. Водночас російська імперія XIX століття розширювала свої межі на 55 квадратних миль щодобово, знищуючи, асимільовуючи та підкорюючи населення нових територій:

*Умом Россию не понять,
Аршином общим не измерить:
У ней особенная стать —
В Россию можно только верить* (Тютчев Ф., 1866 р.)

Як за Тютчевим не видається можливим виміряти «аршином» межі Росії, так само не існує шкали виміру «величчя» російської літератури. Вона саме «велика», бо так вважають росіяни та Путін, який неодноразово наголошував, що «з концертних афіш позбуваються Чайковського, Шостаковича, Рахманінова. Забороняються російські письменники та їхні книги. Востаннє таку масову кампанію зі знищення неугодної літератури майже 90 років тому проводили нацисти у Німеччині» (Нараєва А., Гробман Е. 2022, 25 березня).

Така дискусія головного очільника Росії підводить нас до важливого означника у контексті «руського міра» — «русофобії», який активно використовує Росія, коли справа стосується легітимізації будь-яких своїх дій, як у межах Росії, так і поза її кордонами. До цього варто додати ірраціональність самої назви «русофобія», тобто страх перед «рускімі» (ще — неприязнь, ненависть до росіян).

Наприклад, звинувачення в «русофобії» використовувалися для виправдання російської анексії Криму і подальшу окупацію ОРДЛО і власне початок повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Поняття «русофобія» також часто використовується, щоб заглушити внутрішнє інакомислення та критику влади. Критиків кремля часто звинувачують у «антиросійських» чи «русофобських» настроях, і в результаті цього їм можуть загрозувати переслідуванням, ув'язненням або навіть фізичною ліквідацією. Коли Європейський Союз та інші країни Заходу запровадили санкції проти Росії після анексії Криму у 2014 році, російський уряд представив ці санкції як доказ «русофобії» та ворожості Заходу до Росії.

Отже, ідея «русофобії» відіграє значну роль у формуванні політичного дискурсу та пропаганди в сучасній Росії. Дуже доречним

е виступ Тімоті Снайдера 14 березня 2023 року на засіданні ООН, де він розібрав російську «русофобію» на складники й довів, що російська політка базується на абсурді та є ірраціональною: «Термін «русофобія» — це імперська стратегія, яка має змінити тему з реальної агресивної війни на почуття агресора, таким чином усуваючи існування і досвід людей, яким завдано найбільшої шкоди» (Снайдер Т., 2023).

Поряд із цим росіяни знищують будь-які прояви української культури на окупованих територіях, в тому числі й спалюючи книжки. Перше, що зробили загарбники після окупації Криму, вони закрили музей Лесі Українки у Ялті. Зображення Миколи Гоголя, Льва Толстого, Олександра Пушкіна та безліч інших російських класиків прикрашають фасад, що приховує руїни знищеного росіянами в Маріуполі Драматичного Театру, біля якого на асфальті було розташовано напис «Діти» великими літерами як запобіжник під час російських бомбардувань, але це не спрацювало. Невдалі спроби зробити з Григорія Сковороди «русского» філософа врешті закінчилися показовим знищенням його музею. Й це не останній приклад того, як Росія веде боротьбу з пам'ятками культури.

Говорячи про сучасних апологетів «русского міра» у літературі, ми не можемо не згадати Едуарда Лімонова (літературний псевдонім Савенка Е.). Едуард провів дитинство у Харкові, маючи явно виражене українське походження, що у зв'язку з майбутнім переїздом до Москви, вірогідно, сформувало в ньому комплекс меншовартості стосовно «величчі» імперії.

Крім свого постмодерністського твору «Я — Едичка», він отримав визнання завдяки тому, що був головою націонал-більшовицької партії, проповідував ідею відродження Росії як могутньої світової імперії. На його думку, російській цивілізації належить месіанська місія порятунку людства шляхом духовного та воєнного протистояння західним цінностям лібералізму.

Іншою важливою фігурою виступає Євгеній Миколайович «Захар» Прилепін — відомий російський пропагандист та популяризатор ідеї «русского міра». Історія, чому Євгеній став «Захаром», наочно демонструє прихильність автора імперській традиції та прагнення зайняти таке саме місце в історії, як «Сталін» — Йосип Джугашвілі, «Моторола» — Арсен Павлов та безліч інших кумирів

Євгена, які так само робили собі псевдоніми (*МК в Нижнем Новгороде, 2018*). Сьогодні Прилепін виступає прихильником ізоляціонізму Росії та її експансіоністських прагнень.

Така риторика знаходить відображення не лише в літературі, але й у діях високопосадовців. Зокрема, згаданий вище колишній очільник Роскосмосу спокійно «зігував» на «Русском марше» (*Александров А., YouTube, 2018*). Сьогодні росіяни воліють не згадувати про цей досвід, адже це суперечить державному метанаративові, який в одній зі своїх промов передав Путін: «Я рускій. Як то кажуть, у мене в роду лише Івани та Марії. Але коли бачу приклади такого героїзму, як подвиг молодого хлопця Нурмагомеда Гаджимагомедова, уродженця Дагестану, лакця за національністю, мені хочеться сказати: „Я лакець, я дагестанець, я чеченець, інгуш, рускій, татарин, єврей, мордвін, осетин”. Усіх неможливо перерахувати» (*Адамович О., 2022*). Але ця риторика існує заради однієї мети, мети показати, що «Росія завжди була спільною справою, а не національною. Іншими словами, нашою національністю була наша Імперія, об'єднана спільною битвою і спільною працею» (*Якубова Л., Головка В., Примаченко Я., (2018: 62)*). Використання такого роду фікції є інструментом для побудови гнучкої системи пропаганди, яка дозволяє виправдовувати будь-які дії чинної влади.

Відповідно наявність українців як окремої нації, яку, на думку Путіна, придумав ніхто інший, як Ленін, несе загрозу російській імперській ідентичності, адже це унеможливило ведення генеалогії держави від часів Київської Русі. Водночас потрібно зауважити, що у період своєї каденції Путін в одних випадках не вбачає в Україні суб'єктності й вважає, що комунікація повинна відбуватися виключно з представниками англо-саксів, в інших — визнає існування українців або як нацистів, або зіпсованої версії «рускіх».

Месіанський компонент в ідеології Росії є одним із лейтмотивів російського публіциста, філософа Івана Ільїна, який став одним із провідних авторитетів для Путіна і якого він часто цитує у своїх промовах. Але «улюблений» Ільїн тільки для спічрайтерів Путіна, річ у тому, що великого впливу на формування ідеології не має, хоча, безумовно, його тези досить промовисті.

Ільїн аргументував своє антизахідництво тим, що Захід довів себе «до духовно-безглуздої техніки та самодостатності спорту, до

“модернізму”, у якому зло видається за головне, а добро зневажається як непотрібна сентиментальність; вони самі стали жертвою порожньої форми — у науці, політиці, мистецтві, у культурі машини та в усьому іншому» (Федоров В.Ф., Шишова М.И., 2012) (переклад наш — А.Б.).

Як зазначає професор Єльського університету Тімоті Снайдер: «За Ільїним, всі без винятку війни, які вели рускіє, були оборонними. Росія завжди жертва “континентальної блокади” з боку Європи. Ільїн вважав, що рускій народ після звернення до християнства майже тисячу років терпів історичні муки. Росія не робить нічого поганого. Зло лише те, що роблять в росії. Факти не мають значення. Відповідальність знімається» (Snyder T., 2018: 24).

6 квітня 2022 року на сайті російського державного агентства РІА Новості (входить до медіагрупи «Россія сьогодні») було опубліковано статтю під заголовком «Що Росія має зробити з Україною». Її автор Тимофій Сергійцев розмірковує про комплекс заходів, які, на його думку, має провести в Україні Росія, щоб її «денацифікувати». Серед них згадуються й заходи, які можуть викликати в кращому разі подив. Так, автор відкрито пропонує запровадити колективну відповідальність для всіх громадян України, позбавити країну суверенітету і навіть заборонити саму назву держави (Бондаренко, О., 2024).

Безумовно Путін, на відміну від своїх пропагандистів, не може відкрито закликати до вбивства представників іншої нації, він це робить завуальовано, але не менш показово. Саме такою була його промова 9 червня 2022 року, в якій Путін порівняв себе з Петром I та сказав таке:

«Петро I Північну війну 21 рік вів. Здавалося б, воював зі Швецією, щось завойовував. Нічого не завойовував, він повертав. Там, де Петербург заснований — коли він заклав цю столицю, жодна з країн Європи не визнавала цієї столиці, визнавали її за Швецією. А там споконвіку поряд із фіно-угорськими народами жили слов'яни, причому територія перебувала під контролем російської держави. Чого він поліз туди? Повертав. I зміцнював. Ну зважаючи на все, на нашу частку теж випало повертати й зміцнювати» (Президент России, 2022). Але найбільш демонстративним відображенням «унікального шляху» Росії був Владлен Татарський —

грабіжник та терорист Максим Фомін, який своїм псевдонімом вирішив обрати видозмінене ім'я головного героя роману Віктора Пелевіна «Generation П» — Вавілена Татарського. Цікаво, що у романі головному герою дають завдання — створити «Русскую национальную идею», і автор передає ідеологічний вакуум, в якому опинилася пострадянська Росія: «У нас раніше було православ'я, самодержавство та народність. Потім був цей комунізм. А тепер, коли він скінчився, жодної такої ідеї немає взагалі» (Пелевін В., 2009: 39) (переклад наш — А.Б.).

Але найцікавіший аспект порівняння літературного та реального проєктів «ідей», полягає в тому, що якщо літературний персонаж зазнав невдачі, то його реальний прототип досяг успіху. Ідею сформовано після виступу Путіна 30.09.2022 й зухвало озвучено В. Татарським: «Все, Європу раком! За нами не просто абстрактні сили якісь, за нами Росія з ядерною зброєю, армією, мобілізацією. Ми всім навіщуємо, бо ми не маємо іншого шансу. Все, всіх переможемо, всіх вб'ємо, всіх, кого треба, пограбуємо. Все буде, як ми любимо!» (UKRAINE VICTORY, 2022, 30 вересня) (переклад наш — А.Б.). Навіть після промовистої ліквідації ця людина стала символом чи образом того, як варто жити, бо він був нагороджений «за мужність та відвагу при виконанні професійного обов'язку» (РІА Новости, 2023) (переклад наш — А.Б.).

Як ми вже побачили, політика стосовно історичної пам'яті за часів Путіна розвивається за принципом не тільки постійного відбілювання чорних плям своєї історії, але й постійного переписування історичного минулого і відповідно розмиття історичних фактів з метою світоглядного видозмінення для кожного з поколінь. «Рускіє» ставлять пам'ятники Івану Грозному, який був царем-садистом, радіють тому, що Петро I — «прорубав вікно в Європу», тобто буквально почав процес вестернізації Російської Імперії, проти якого сьогодні так активно виступають усі «рускіє». Але ця відраза виникла не на порожньому місці.

Вестернізація Росії тривала достатньо тривалий період. Безумовно, у часи Радянського Союзу країна була головним противником капіталістичного світу, але після розпаду цілком співпрацювала з НАТО до 2014 року. У часи Російської Імперії країна посідала гідне місце серед інших Європейських монархій і за при-

душення повстань мала гідний титул «жандарма Європи». Ситуація кардинально змінилася і причиною як сьогодні, так і тоді став Крим. У нашому випадку йдеться про поразку у Кримській війні 1853-1856 рр. Російська Імперія, яка вважала себе непереможною, програє Кримську війну, що стане на заваді її подальшої експансії на Балкани й досягнення головної цілі — Константинополя. Потрібно зазначити, що поразка частково була організована Францією та Великобританією шляхом вестернізації Туреччини, а також утворення окремих держав Румунії та Болгарії.

Саме поразка у Кримській війні стала поштовхом до ціннісно-цивілізаційного стрибка у минуле, кульмінаційним моментом якого виступає Жовтнева революція 1917 р., коли відомі роди, жандарми та штатгальтери зникають, бо настає час, коли «хто був ніким, той стане всім». Врешті сучасна Росія протягом усіх років свого існування формувала антагоністичний образ Заходу (як і колишня Російська імперія, зокрема працями Леонтьєва К.), висміювання західних цінностей, коли були запроваджені такі відомі означники, як «liberast» і «tolerast», які одразу таврували усіх прихильників західного способу життя. Не менш популярним терміном став «Gayгоре», яким позначають «девіантності європейського гендерного порядку Європи загалом і навіть для позначення європейських цінностей та європейської демократії («гомократії»» (Рябова Т., 2013).

Подальші державні метаморфози призводять до того, що тоталітаризм стає єдиною альтернативою. Але зі смертю Сталіна у 1953 році постало закономірне питання: «А навіщо ми тут?». Адже концепція марксизму-ленінізму не давала відповіді на питання і могла функціонувати тільки коли була на озброєнні державного апарату насильства і відповідала персоналістській диктатурі Сталіна. СРСР був найкращим державницьким проектом Росії — абсолютно кривавим й жорстким, але абсолютно зрозумілим для всіх. Титанічний цивілізаційний задум, звалений на плечі однієї країни: війна з капіталістами та війна за диктатуру пролетаріату — усе за Марксом. Ідеологія, яка мала на меті влаштувати всесвітню революцію пролетаріату, врешті з часом стала звичайним елементом бюрократичної системи, котрий звузився до, наприклад, викладання наукового комунізму як обов'язкової дисципліни та

проведення різноманітних засідань та урочистостей з нагородами у вигляді відповідних грамот та відзнак. І ця система пережила СРСР і продовжила функціонувати у вигляді професійних управлінців бюрократів: Сльцин, Кравчук, Шеварнадзе — усі «крепкіе хозяйственнікі».

У 90-х з'являється нова течія, представниками якого виступали вже вище згадувані Дугін та Пелевін — націонал-більшовизм у поєднанні з неоевразійством. З приходом Путіна бюрократична система починає управляти Росією монополюю. Відповідно сьогодні й викристалізовується російський «категоричний імператив» — знищення усього, що не відповідає їхньому світосприйняттю, яке часто спирається на абсолютну амбівалентність акторів.

Наразі «руські» канонізували царську родину, яка стала жертвою більшовиків, вони радіють індустріалізації та колективізації, яку почав Ленін, постійно повторюючи «Сталіна на вас немає», того самого Сталіна, за наказом якого мільйони людей були знищені, депортовані, закатовані. На Донському кладовищі у Москві можуть знаходитися поруч пам'ятник одному з найвідоміших катів часів СРСР — Василю Блохіну та пам'ятник жертвам політичних репресій. Використання такого роду фікції є інструментом не тільки для просування антидемократичних цінностей, спільних як для Путіна, так і для тих темних періодів російської історії, але й для побудови гнучкої системи пропаганди, яка дозволяє виправдовувати будь-які дії чинної влади.

Будь-які спроби позбутися маркерів імперії активно використовує російська пропаганда для створення демонізованого образу України й відповідно легітимізації військової агресії стосовно неї. Абсолютно справедливим буде коментар, що українське суспільство вимагає скасування російської культури, хоча саме активно почало цим займатися виключно після 2014 року і перейшло до справжньої культури «скасування» лише після 24 лютого 2022 року. Відсутність систематичних дій щодо популяризації української культури протягом 30-ти років Незалежності призвело до ситуації, коли українцям була нав'язана ідея, що, як казав Віктор Янукович, «Донбасс порожняк не гонит» (Северин Т., 2019, 19 груд.) і що Донецьк не дав Україні нічого, крім Януковича, мафії та шахтарів, що постійно страйкують.

І взагалі під час Помаранчевої Революції славнозвісний політехнолог Тимофій Сергійцев, про якого ми вже писали, поділив Україну та українців на 3 сорти. Загалом формування «Донбасу» як чогось, що існує ніби окремо від України й «годує» її, врешті призвело до того, що окупація ОРДЛО відбувалася за активною участю маргінальної частини мешканців Сходу. «Треба в школах говорити про те, що Донбас був українським, — наголошує українська літературознавиця Віра Агеева, — треба піднести там донецьких поетів, треба піднести Василя Стуса чи Івана Дзюбу як символ Донбасу. В нас є символи, просто ми з ними не працювали» (Айвазовська О., 2024).

Крім поезії та прози, у Росії з'являються нові музичні композиції, які присвячені або так званій СВО або президенту Путіну. Зокрема, музична композиція та кліп, де головну роль виконують діти: «Дядя Вова ми з тобою» (переклад наш — А.Б.), підтверджує той факт, що глорифікація вождя не спускається через владну вертикаль донизу, а навпаки. Аналогічна ситуація з піснею «Мій найкращий друг — це президент Путін». Безумовно в Росії мають місце й інші пісні, які навпаки — виступають як контркультурні і які висміюють образ Путіна. Зокрема, одна з таких пісень називається «Путін їде по країні» (переклад наш — А.Б.) — Юрія Шевчука, в якій передано загальноприйнятий у суспільстві образ Путіна. Ми не даремно наводили цитату Володіна про те, що без Путіна немає Росії, бо Путін став головним брендом цієї країни. Зокрема, на честь Путіна названо один з найбільш ходових товарів в Росії — горілка під назвою «Путінка».

Також слід виокремити діяльність нового російського співака зі сценічним псевдонімом «Шаман», який прославився завдяки своїй пісні «Я — рускій». Варто зазначити, що поява такого штибу співаків є цілком логічним продовженням у російській культурній традиції, яку схематично можна уявити таким чином: Кобзон — Газманов — Шаман. Останній, зокрема, склав музичну епітафію стосовно жертв «теракту у Крокусі» 22 березня 2024 року, організаторами якого, на думку російської більшості, були не терористи ІДІЛ, що взяли на себе відповідальність за теракт, а Україна та Західні спецслужби.

Що стосується самого очільника Кремля, то під час своїх висту-

пів він дедалі більше перебирає на себе роль месії, який приведе «руській» народ до перемоги. «Немає більшої любові, ніж та, коли хтось віддасть життя своє за друзів. І якщо хтось кладе своє життя за своїх друзів — більше такої любові не буває на світі. Більше тієї любові ніхто не має, як хто душу свою покладе за друзів своїх. Ніхто не може любити більше, ніж той, хто віддає своє життя за друзів» — виголосив Путін під час виступу у Лужніках (Sevastopol Life - YouTube, 2022).

Врешті у 2024 році Путін на зустрічі російських офіційних осіб відкрито порівнює себе з Христом, зокрема: «Ви пам'ятаєте, як Ісус прийшов до Галілеї й побачив рибалок біля Галілейського моря... Один ловив рибу, інший лагодив мережу. І він сказав їм: Ідіть за мною, і я зроблю вас ловцями людей, ловцями людських душ. Вони стали його євангелістами, його учнями... Це було дуже важливо, коли розвивалися світові релігії. ... Але не менш актуально це зараз, коли ми маємо захищати наші традиційні цінності, нашу культуру, наші традиції та нашу історію. Це дуже важливо для майбутнього країни» (Grulls G., 2024, 09 арк.).

Як ми можемо бачити, месіанство набуло важливих аксіологічних значень у сучасній російській ідеології. Месіанська ідея це не тільки про порятунок та обраність, це також про месію. Ми вже вказали на те, що ідея месіанства розповсюджується на всю «руську» націю, але ми не повинні забувати власне про месію, роль якого сьогодні на себе взяв ніхто інший, як Путін. Путін цитує Святе Письмо, екстраполюючи його на російську сучасність. Про нього пишуть пісні, з нього малюють ікони, процес інавгурація відбувся зокрема за участю вищих представників церкви Московського патріархату. Адже «Є Путін — є Росія, не має Путіна — не має й Росії», як сказав колишній голова ради національної безпеки та оборони Патрушев. Образ Путіна також присутній у храмовому стінописі, зокрема у військовому храмі міністерства оборони, і єдине, що сьогодні відділяє його від повноцінної канонізації, це створення чудес або «смерть кандидата» (УНІАН, 2018). Іншим важливим елементом месіанства, який лаконічно поєднаний з «победобесієм», є начебто непереможність Росії.

Штучно створений міф про непереможність «руських» активно артикулюється в російському соціокультурному середовищі. І ця

«непереможність» є одним з наслідком месіанства, бо ніхто не може перемогти того, хто вірить, що він богообраний. Будь-яка поразка перетворюється на жертковий вчинок, який навпаки, ще більше підсилює ідеологічне навантаження. Друга причина більш банальна — це небезпека державній ідеології. Відповідно Україна не може перемогти Росію, бо як може перемогти те, існування чого заперечується та не визнається на державному рівні. Відповідно будь-які військові поразки перетворюються на тактичні відступи, перегрупування або, цікавий приклад сучасної новомови — «жест доброї волі». Домовленості або навіть умовна поразка для росіян можлива тільки від ворога набагато сильнішого. Це може бути або США або колективний Захід як уособлення споконвічного ворога та антиподу Росії, який прагне знищити «духовну» російську культуру. Це важко реалізувати, особливо коли твоя «правда» пов'язана зі спробами геноциду іншої країни. Відповідно неможливо програти тому, чие існування ти заперечуєш, тому боротьба проти колективного Заходу, як сукупності усіх зол, є справедливою та благородною.

Повертаючись до феномену Z-поезії, ми повинні відзначити його масштабність, принаймні на думку російських поетів та пропагандистів. «Танки йдуть на запах ситих чужих квартир» — фрагмент вірша, який з'явився вже після звірств у Бучі та Ірпені й публікації відомого зображення з повідомленням, яке залишили російські військові «А хто вам дозволив добре жити?». «Поезія руского літа» — саме під такою назвою вийшов збірник сучасних віршів, що описують початок так званої СВО. Важливо сприймати його як ідеологічне продовження «Русской веснь», однойменних подій, пов'язаних з анексією Криму та окупацією ОРДЛО.

Але якщо Z-поезія з'явилася лише з початком повномасштабного вторгнення, то проза займає провідне місце в російському культурному просторі. Зокрема, найбільшою популярністю в російському соціокультурному середовищі користуються історичні романи та фантастика. В межах цього розділу ми висвітлюємо діяльність декількох найвпливовіших творців у сучасній Росії. І заслужену першість у цьому списку займає Сергій Лук'яненко — найвідоміший з російських фантастів, чії книги мають мільйонні тиражі. Чого вартий лише цикл оповідань «Дозор» та однойменний

фільм, знятий у 2004 році, режисером якого виступив Тимур Бекмамбетов. Оповідання та фільм необхідно розглядати у тандемі. У цьому випадку перед нами постає черговий продукт пропаганди. Зокрема, лідер усіх світлих магів Гессер у фільмі є заступник міністра СРСР, у цьому випадку ми можемо сприймати всю «нічну варту» як алегорію на спецслужби з подальшою їх героїзацією, які працюють у «тіні» та захищають простих громадян. Усі світлі маги підкоряються головному відділу Нічного Дозору, який звичайно ж знаходиться у Москві.

Інший дуже популярний жанр у сучасній Росії, який виступає активним ретранслятором пропаганди, пов'язаний з тематикою альтернативної історії, або, використовуючи термін з популярної культури, — «попандацтво». Зазвичай сюжет у таких творах будується навколо того, що головні герої за певних умов переміщуються у просторі та часі й безпосередньо впливають на перебіг історії нашого світу.

«Альтернативна історія — це спроба сублимувати або нездійснені імперські мрії для одних народів, або ж відчайдушна спроба “переграти” минуле для тих, хто хоче ревізувати неприємні або образливі для національної свідомості події, — оцінює явище історик і журналіст, головний редактор Інтернет-проекту „Історична правда” Вахтанг Кіпіані — Історія — сама по собі чи не найзаполітизованіша з гуманітарних наук і найзручніша для донесення пропагандистських меседжів. І тому сплеск альт-історії в сучасній Росії — річ очевидна і, на жаль, безальтернативна» (Полюхович Д., 2015).

Більшість героїв є справжніми патріотами Росії, які готові її захищати й зазвичай з набутими навичками у нашому часі вирушають у минуле в часи Петра 1, але частіше до Сталіна чи Леніна, де власне допомагають вождям змінити хід і запобігти розвалу СРСР. Після анексії Криму головні герої цих творів почали ставати свідками реальних подій, зокрема на Донбасі. Там вони бачать «розп'ятих хлопчиків», найманців із західних країн і, розуміючи всю «несправедливість», потрапляють у минуле та запобігають таким подіям. Головні герої зазвичай є представниками силових відомств. Василь Головачев, Юрій Нікітін, Роман Злотніков та багато інших російських письменників складають сьогоднішній про-

пагандистський кістяк, коли йдеться про літературу у жанрі фантастики. У додатках ми залишимо декілька прикладів обкладинок книг про «попаданців» (рис 1).

Навіть після початку повномасштабної фази війни у нас і досі точаться дискусії стосовно місця Булгакова та однойменних музеїв у культурній географії Києва. Замість віддати належну шану Валер'яну Підмогильному та його роману «Місто», ми розмірковуємо про ступінь українофобства Булгакова та його місця на культурно-географічній мапі міста. Достатньо відкрити роман «Біла гвардія», щоб переконатися в українофобських поглядах автора, переданих словами героїзованого літературного персонажа: «Я б вашого гетьмана за устрій цієї миленької України повісив би першим!... Хто заборонив формування російської армії? Гетьман. Хто тероризував російське населення цією мерзенною мовою, якої й на світі не існує? Гетьман. Хто розвів усю цю гидоту з хвостами на головах? Гетьман...» (Булгаков М., Livelib).

У 2023 році на екрани вийшов серіал «Кров на асфальті» режисера Жори Крижовнікова. Це російський кримінальний серіал, джерелом до створення якого стала книга російського журналіста Роберта Гараєва «Слово пацана. Кримінальний Татарстан 1970-2010-х». Серіал одразу завоював шалену популярність, а тираж книг було миттєво викуплено (*Правила життя, 2023*). Він знімався державним коштом за підтримки «Інституту розвитку інтернету», формально недержавної організації, яка де-факто є аналогом оруеллівського «міністерства правди» та затверджує фінансування проєктів російських «воєнкорів». Знято також з використанням усіх шаблонів пропаганди: нацисти, «піндоси» (американці), а бажання «врятувати» Афганістан та стати на його захист можна сприймати як аналогію з так званою «СВО».

Серіал переповнений сценами насилля, при чому з кожною серією насилля посилюється, і починаючи з середини ми стикаємося з черговим проявом есхатологічного насилля, або, іншими словами, «балабанівщини», яка відсилає до диалогії фільмів «Брат» (Бодров С.С., 1997 - Брат 1, 2000 - Брат 2). Урешті нормалізація насильства веде до дегуманізації суспільства, наслідки якого ми можемо спостерігати за настроями російського суспільства стосовно війни. Нікчемна кількість протестів, відсутність будь-якого бажан-

ня щось змінювати та заперечення взяття на себе відповідальності за колективний злочин це — сьогоднішні реалії в Росії.

Але саме по собі насилля не може стати головним катализатором, адже для цього потрібна системна робота, спрямована на створення абсолютно «стерильного» від неправильних думок соціокультурного простору. Функцію «стерилізації» в Росії відіграє новомова або «NewsSpeak» — концепція, яку ввів письменник Джордже Оруелл у своєму романі «1984» (1949 р.). Держава повністю монополізує інфопростір шляхом використання певних евфемізмів, неологізмів та інших прикладів підміни понять. Таким чином влада створює альтернативну реальність для нівелювання наслідків війни, яку сама ж і розпочала.

Важливою ознакою новомови є функціонування в межах чітких бінарних опозицій: «ми» проти «них», «добро» проти «зла». Все чітко та зрозуміло — не має місця полярності думок — спрощена картина світу без критичного мислення.

Функціонування новомови у РФ тісно поєднано радянською пропагандистською традицією. Одразу після встановлення більшовицького режиму постала гостра потреба у створенні кардинально нового соціокультурного середовища. Відповідно створення СРСР позначилося утворенням багатьох абстрактних неологізмів: «соціалістичне змагання», «ворог народу», «куркульство», «стаханівець». Кожен громадянин ставав «товарищем». Планова економіка породжувала окремі назви так званих п'ятирічок. Важливими особливостями цього простору були жвавість та мінливість.

Чого варті лише безліч аббревіатур для позначення головного карального органу СРСР: НКВС, КДБ, ВЧК, ГПУ, ОГПУ, НКДБ, МДБ тощо. Культ вождів з цитуванням кожного гасла чергового пленуму чи з'їзду перетворювало будь-яку інформацію на безпеляційну правду, яку обов'язково публікували у газеті «Правда». Головне, що всі жертви були виправдані, адже все робилося заради того, щоб побудувати омріяний комунізм, який вже майорів на «обрїї».

Аналогічною була ситуація зі створенням штучного голоду — Голодомору 1932-1933 років. Офіційні терміни для цих жахливих злочинів як долання «продовольчих труднощів» йшли під гаслами боротьби з «куркульством». Пізніше головними противниками

радянського режиму переможного шляху стали кримські татари, яких одразу затаврували «зрадниками» і здійснили «спецоперацію» щодо їх депортації. Отож жодної проблеми не буде, якщо про неї не говорити.

Політика «гласності» Горбачова дещо змінила ситуацію, але справжнім випробуванням для неї була катастрофа на Чорнобильській АЕС. Коли радянська влада запевняла всіх, що «все нормально» і переймалася життям громадян настільки, що вирішила не скасовувати масові заходи до Першотравня 1986 р. І тільки 14 травня Горбачов оголосив, що «ми вперше зіткнулися із такою силою, як ядерна енергія, яка вийшла з-під контролю» (BBC News Україна, 2016). Після розпаду СРСР найактивніше новомова прижилася саме в Росії. Підводний човен Курськ, який «потонув» 12 серпня 2000 року, серія підриву житлових будинків, що було здійснено ФСБ з 4 по 16 вересня 1999 року та увійшло в історію під назвою «Рязанський цукор», стало приводом для поновлення воєнних дій проти Ічкерії.

Накручування войовничих настроїв стосовно всіх, «хто не з нами», особливо після вторгнення до Грузії 7 серпня 2008 року, призвело до того, що вже у 2014 році анексія Криму позначила собою активне утвердження нового російського «есперанто». Колись братній український народ швидко перетворився на «бандерлогів», «нацистів-фашистів». У цей час також з'явилися такі новотвори, як «ввічливі зелені чоловічки», «іх там нет», «руській мір», «ісконно рускій», «асвабадітелі», «возз'єднання Криму» тощо.

У сучасній війні росіяни продовжують використовувати новомову. Як уже було сказано — війна означена як «СВО», вибухи — «хлопки», відступ — «жест доброї волі» тощо. Водночас Росія, активно використовуючи наратив про «порятунок» місцевого населення на окупованих територіях, вдається до відвертої депортації та викрадення людей.

Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 року пропаганда Кремля вийшла на новий щабель цинізму та брехні. Замість терміна «війна» нав'язується евфемізм «спеціальна військова операція», про що вже йшлося, бо це має на меті применшити масштаби кривавого конфлікту. Однією з причин появи цього евфемізму є кримінальна стаття за розпалювання війни,

відповідно президент Росії Володимир Путін поніс би кримінальну відповідальність, якби відкрито оголосив війну. Інша причина такої риторики полягає в тому, що Росія вважає себе цивілізованою країною і відповідно вона не веде війн, а так зване СВО спрямоване виключно «проти нацистів», які захопили владу в Україні.

До вже згаданих афірмацій додалися нові, наприклад «денацифікація» та «демілітаризація». Попри очевидну абсурдність, вони покликані створити хибний наратив про начебто «звільнення» України від «нацистів та бандерівців». Маніпулятивна новомова супроводжується жорсткою цензурою в Росії. Було ухвалено репресивні закони про «фейки» та «дискредитацію» армії, внаслідок чого будь-яка критика офіційної позиції потрапила під ризик кримінального переслідування. Ще раніше були ухвалені закони про «іноагентів», чия діяльність прямо чи опосередковано фінансується Заходом.

Російська новомова відрізняється своєю особливою жорстокістю та абсолютною дегуманізацією свого «ворога». Будь-який медичний заклад, склад продукції чи поштове відділені автоматично перетворюються на легітимні цілі, адже вважаються «центрами прийняття рішень».

Показовими є вислови на кшталт «денацифікувати Україну», «зачистити» певну територію, де прямо використовуються військові терміни, споріднені з мовою геноциду. Створення катівень та відверті масові вбивства лаконічно вписуються у стратегію «визволителів». Росіяни неодноразово та демонстративно скоюють воєнні злочини задля залякування ворога: Оленівка, Буча, Маріуполь, Ірпінь. Вони не розрізняють комбатантів від некомбатантів. Скоєння воєнних злочинів для росіян є таким самим інструментом ведення війни, як і використання артилерії чи танків.

Росія активно користується маніпуляціями щодо історичних подій та створення квазіісторичних паралелей з метою легітимації будь-яких дій держави. Відбувається свідоме відбілювання або замовчування подій, пов'язаних із російською агресією та перебігом війни, які можуть зіпсувати імідж держави: пакт Молотова — Ріббентропа 23 серпня 1939 року, радянсько-фінська війна (з 30 листопада 1939 до 13 березня 1940), російська визвольна армія власова. Водночас відбувається активна героїзація та міфологізація певних періодів, Другої світової війни, а точніше у перспективі

росії — «Великої Вітчизняної Війни» — періоду, коли захист Вітчизни вийшов далеко за межі цієї самої Вітчизни.

Прикметно, що Путін та інші російські очільники проводять прямі паралелі Великою Вітчизняною війною, коли виправдовують військову агресію проти України. Необхідність «денацифікації» України виправдовується тим, що С. Бандера, на їхню думку, був посібником нацистів і відповідно, якщо він національний герой українців, значить усі вони — нацисти.

Загалом, звернення до минулого в російській новомові є засобом легітимізації поточного курсу, нав'язування певного трактування історичних подій та творення потрібних міфів.

Російська «новомова» є важливою частиною ширшої стратегії інформаційної війни, спрямованої на встановлення тотального контролю над інформаційним простором як усередині країни, так і на міжнародній арені. Росія багато років створювала розгалужену систему агентів впливу у країнах Заходу для розповсюдження своїх нарративів. Перш за все це медіаплатформи на зразок Russia Today, «Фабрики тролів» для просування необхідних нарративів та інфоприводів для активної підтримки шляхом використання ботів, а також — організація культурних «Руських культурних центрів» у Європейських країнах для популяризації своєї культури. Таким чином, вибудовується багаторівнева стратегія інформаційного впливу, яку використовує Росія. Варто віддати належне світовій спільноті, яка почала боротися як із засиллям російської пропаганди, так і зі шпигунами у різних державних структурах.

Новомова покликана нівелювати вплив війни для населення Росії. Формується образ, що жодної війни немає, це звичайна військова операція, яка звичайно ж виправдана, а головне переможна. Не «знищили», а «звільнили», не «воєнні злочини», а «фальсифікація» фактів з боку ворогів.

Загалом поширення новомови пов'язане з відсутністю будь-яких альтернативних думок усередині країни. Плюралізм думок можливий тільки в тому випадку, якщо тема спілкування безпосередньо не стосується методів розправи над «ворогами» держави. Російський інформаційний простір був давно монополізований державою і жодне повідомлення від гумористичних передач до новин не проходить повз цензуру. Критика цієї позиції розцінюється

як «дискредитація» влади/армії з подальшим тавруванням інакодумців як «іноагентів».

Новомова стає основним способом висловлення у тоталітарній державі. Міфи, породжені пропагандою, перестають бути міфами й стають реальністю. Якщо у випадку примітивної культури «міф виконує незамінну функцію: він висловлює, зміцнює та кодифікує віру; він виправдовує та веде до життя моральні принципи; він підтверджує дієвість обряду та містить практичні правила, що спрямовують людину» (Малиновский Б., 1998: 99), то сьогодні ми говоримо насамперед про створення та функціонування «політичного міфу». Російській Федерації з перемінним успіхом вдається створювати міфи, які невдовзі стають реальністю, яку вони самі для себе створили: біолабораторії в Україні, які потрібно знищити, «розіп'яти» хлопчики, за яких потрібно помститися, тощо.

Сутність міфу у РФ полягає в тому, що «до політичного міфу звертається внутрішньо слабка чи порочна політика, вона використовується в демократичному та відкритому суспільстві, що має доступ до політичної інформації, достатньо зрілої, щоб судити про справжні політичні події, відносини» (Шестов Н., 2005). Про жодне демократичне або відкрите суспільство у Росії не йдеться. Режим, який наразі там функціонує, можна назвати терміном, який запропонував Борис Райтшустер — «демократура» (Рыковцева Е., 2006).

Повертаючись до «сміслового» аспекту дії, у культурному просторі російської федерації він завжди підкріплюється міфом, який або вже створений і функціонує, тим самим замінюючи собою простір реальності, або його створюють спеціально під якісь конкретні обставини. Що більше захопивши увесь культурний простір, міф стає тією реальністю, яку більшість вважає істинною. Варто також зрозуміти, що жоден з міфів не зникає, вони всі однаково продовжують існувати, а головне комунікувати одне з одним та генерувати додаткові значення, тим самим подовжуючи час свого існування. І чим сильніший міф, тим потужніші пов'язані з ним явища.

Відповідно новомова функціонує у просторі, який ґрунтується на міфах, що вже стали реальністю та стимулюють імперські амбіції Росії, тим самим популяризуючи культ сили та мілітаризацію суспільства.

Підсумок.

Наприкінці варто наголосити, що не треба намагатися усвідомити, чим є Росія, не треба шукати ключ до «загадкової» російської душі. Згадані нами російські «філософи», літератори та інші представники інтелігенції не є репрезентативними сьогодні. Росіяни, які їдуть вбивати українців за різних причин, не читають ані Миколи Гумільова, ані Івана Ільїна. Типовий росіянин/«руській» — це нащадок «гомосоветікуса», якого характеризують падіння етичних цінностей, певна дикість та максимальний консюмеризм.

Класик соціології Еміль Дюргейм описував такий стан людини як соціальна аномія, беззаконня. І не в сенсі, що всі порушують закони, передусім відсутня будь-яка довіра: до інституцій, до людей, до будь-чого (Дюргейм, Э., 1990: 1). Тому сьогодні й росіяни активно ностальгують за Радянським Союзом, вважаючи, що тоді було більше простору для соціальної довіри. Соціальна аномія сприяє тому, що в Росії ніколи повноцінно не буде імплементовано систему розбудови держави, яка б ґрунтувалася на прагненні створити щось нове та конкурентоспроможне для викликів майбутнього, а не прагнути відновити релікти минулого.

Це передусім пов'язане з тим, що для того, щоб люди повноцінно у щось вірили, їм потрібно довіряти одне одному, потрібна відкрита культура спілкування. Наразі немає жодних авторитетів, кому можна було б довіряти. Сьогодні в Росії все визначається тоталітарним устроєм і бажанням народу не втратити цю невеличку частку стабільності, яка залишилася. А сама держава активно використовує ідеологію «специфічної цивілізації» для легітимації своїх дій, прагне створити враження про іншість, яке криється в створенні цивілізації.

Але це не означає, що ми повинні перестати досліджувати те, як російські культурні практики впливають та можуть впливати на соціокультурний простір України та Європи, адже розуміння свого ворога — це перший крок на шляху до перемоги над ним. Ми хочемо закінчити цей розділ фрагментом промови Юрія Шевельова, яку він присвятив Україні: «Країна зі спотвореною, заарештованою, вкраденою історією, себто без історії, може існувати тільки силою інерції, яка вічно не триватиме. Нам треба визначатися, реабілітувати події, людей, керуючись дороговказами великої іс-

торії, щоб бути ефективними й справедливими в побудові нового суспільства» (Шевельов Ю., 1990). У цій доповіді прозвучало: «Не ждять рятунку ні від кого...». Саме цим гаслом ми повинні керуватися під час захисту нашої ідентичності та державного суверенітету. Але це не означає, що ми не можемо запозичувати іноземний досвід та просити про допомогу. Водночас ми повинні самі мати мужність розв'язувати питання, які очевидно будуть непопулярними як для нас самих, так для наших західних партнерів.

Артем БОГУЦЬКИЙ,

аспірант 2 р. н.

кафедри культурології НаУКМА

orcid.org/0009-0002-8983-4759

Додаток.

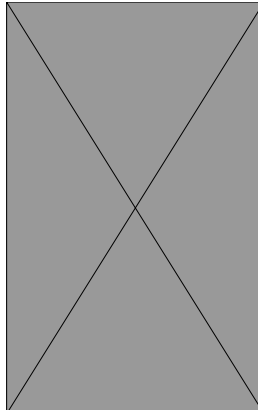

Рис. 1

Література:

Адамович О., (2022, 03 берез.). «Путин: Я лакец, я дагестанец, я чеченец.....» — нарис в «Комсомолке». Відновлено з <https://www.kp.ru/daily/27371/4553876/>

Айвазовська, О. (2024, 22 берез.). Віра Агеева: «Якби з 1991 року була

- культурна політика на Донбасі, все могло би бути інакше». *LB.ua*. Відновлено з https://lb.ua/culture/2024/03/22/604495_vira_ageieva_yakbi_z_1991_roku_bula.html
- Александров А., (2018, 8 лют.). Дмитрий Рогозин зигует на нацистском русском марше в 2007 году. *YouTube*. <https://www.youtube.com/watch?v=K7FUрOуEdHw>
- Ауслендер С., (2024, 11 авг.). Война с Ордой. *Telegram*. URL: <https://t.me/s/voinasordoy?before=3086> (дата звернення: 12.08.2024).
- Бондаренко, О. О. (2024). Геноцидна риторика РФ у сучасному інформаційному просторі. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*, 35(74), Ч.2: 223-229. https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/2_2024/part_2/2-2_2024.pdf#page=233
- Булгаков М. Избранные цитаты. *LiveLib* <https://www.livelib.ru/quote/43629502-belaya-gvardiya-mihail-bulgakov> (дата звернення: 29.07.2024).
- Гваньини А., (1997). Описание Московии / Пер. с лат. Г. Г. Козловой. М.: «Греко-латинский кабинет» Ю. А. Шичалина. 176 с. <https://coolib.com/b/467506/read> (дата звернення 29.07.2024).
- Голос Америки. (2015, 1 дек.). Вагрич Бахчанян: «Мы рождены, чтобы Кафку сделать былью» [Відео]. *YouTube*. <https://www.youtube.com/watch?v=pXO5TYo61aQ>.
- Демчук, Р. В., (2015). Візантійський міф російської «релігійної філософії» XIX ст. *Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository*. <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/eab53fb0-177c-44cf-918b-85dabf50c58e>.
- Достоевський Ф.М., “Бесы” *Классика.ру* <https://klassika.ru/read.html?proza/dostoevskij/besy.txt&page=49>
- Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. *RoyalLib.com*. https://royallib.com/book/dyurkgeym_emil/o_razdelenii_obshchestvennogo_truda.html
- Елизаров М., (2024, 16 апр.). Чёрный Коптер. *YouTube*. <https://youtu.be/LDA3Gs2h1kw/>
- Иванов М., (2013, 21 лист.). Владимир Путин обогатил литературу предложениями. *Коммерсантъ*. Відновлено з <https://www.kommersant.ru/doc/2349167>
- Казакова Д., Фатхуллина Н.(2022, 01 окт.). «Это наша исконно русская земля» (*Бизнес-online*). Відновлено з <https://www.business-gazeta.ru/article/565459>

- Леонтьев, К. Н., Византизм и славянство. «Азбука верь» https://azbyka.ru/otechnik/Konstantin_Leontev/vizantizm-i-slavjanstvo/#sel=92:23,92:70.
- Малиновский Б., Магия, наука и религия. *Библиотека Гумер*. Режим доступа: URL https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Relig/malin/06.php (дата звернення: 20.05.2023).
- Мемотека. (2022, 5 окт.). Иван Охлобыстин — Гойда. *YouTube*. <https://youtu.be/ygbEqLfKF2Q?si=cE5HkXwa4KspC2cK>
- Московский комсомолец, Почему Захар. Прилепин назвал себя Захаром или зачем нужен псевдоним. *Московский комсомолец Нижегород и Нижегородской области*. Відновлено з <https://nn.mk.ru/social/2018/05/30/pochemu-zakhar-prilepin-nazval-sebya-zakharom-ili-zachem-nuzhen-psevdonim.html>.
- Нараева А., Гробман Е., (2022, 25 мар.). Путин рассказал о культуре отмены, которая коснулась и Роулинг, и России. *Ведомости*. Відновлено з <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2022/03/25/915288-putin-rasskazal-kulture-otmeni>
- Пелевин, В., Книга Generation «П». *LoveRead* http://loveread.ec/view_global.php?id=2937
- Полухович Д., (2015, 21 січ.). «Попаданці» проти України. *Збруч*. Відновлено з <https://zbruc.eu/node/31806>
- Правила жизни., (2023, 12 груд.). В России полностью раскупили печатный тираж книги «Слово пацана». *Правила жизни*. Відновлено з: <https://www.pravilamag.ru/news/film-news/12-12-2023/713461-v-rossii-polnostyu-raskupili-pechatnyi-tiraj-knigi-slovo-pacana/> (дата звернення: 29.07.2024).
- Президент РФ. (2023, 31 берез.). Об утверждении концепции внешней политики российской федерации. *Сайт Президента России*. <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/udpjZePcMAycLXOGGAgmVHQDIoFCN2Ae.pdf>.
- Президент РФ., (2022, 09 черв.). «Встреча [В.В. Путина] с молодыми предпринимателями, инженерами и учёными». *Сайт Президента России*. <http://kremlin.ru/events/president/news/68606/videos>
- Рыковцева Е., (2006, 28 июля). Демократура Путина по Борису Райтшуттеру. *Радио Свобода*. URL: <https://www.svoboda.org/a/258843.html> (дата звернення: 29.05.2023)
- Рябова Т., (2013). «Гейропа»: гендерное измерение образа Европы в прак-

- тиках политической мобилизации. *Журнал «Женщина в российском обществе»*. Відновлено з https://womaninrussiansociety.ru/wp-content/uploads/2013/11/ryabova_ryabov.pdf (дата звернення: 27.05.2023).
- Северин Т., (2019, 19 груд.) Донбасс порожняк не гонит, — Путин о «гордых» людях на оккупированных территориях. *24 Канал*. Відновлено з https://24tv.ua/ru/donbass_porozhnjak_ne_gonit_putin_o_gordyh_ljudjah_na_okkupirovannyh_territorijah_n1251394
- Снайдер, Т., (2023, 16 берез.). «Русофобія» як аргумент РФ для геноциду: виступ Тімоті Снайдера на Радбезі ООН. *Texty.org.ua* Відновлено з <https://texty.org.ua/fragments/109208/rusofobiya-yak-arhument-rf-dlya-henocydu-vystup-timoti-snajdera-na-radbezi-onn/>
- Старушко, О., (2022.) Призраки. *Стихи.py*. <https://stihi.ru/2022/03/11/6876>
- Томпсон, Ева., (2006.). М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. / Пер. з англ. М. Корчинської. — К: Вид-во Соломії Павличко «Основи», — 368 с. — ISBN 966-500-265-1. <http://litopys.org.ua/thompson/tom.htm>
- УНІАН., (2018, 09 серп.). «Священик назвав умову канонізації Путіна: заговорив про смерть президента РФ». *Інформаційне Агентство УНІАН*. Відновлено з <https://www.unian.ua/world/10218908-svyashchenik-nazvav-umovu-kanonizaciji-putina-zagovoriv-pro-smert-prezidenta-rf.html>
- Федоров В. Ф., Шишова М. И., Православие: Pro et contra — «Азбука верь» <https://azbyka.ru/otechnik/novonachalnym/pravoslavie-pro-et-contra/>
- Шевельов Ю., (2018, 17 груд.). “У затінку совиных крил” *Сучасність, 1990, ч.12, с.69—79*. Відновлено з <https://zbruc.eu/node/85440>.
- Шестов Н. И., Политический миф теперь и прежде. (2005.). Социология политики. *Портал Юристъ* <https://lawbook.online/politiki-sotsiologiya-kniga/politicheskiy-mif-teper.html>
- Шкандрій, М., (2018, 28 черв.). В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби. *Чтиво*. https://chtyvo.org.ua/authors/Myroslav_Shkandrij/V_obiimakh_imperii_Rosiiska_i_ukrainska_literatury_novitnoi_doby/
- Эхо Кавказа., (2022, 14 мар.). Задержание за белый лист бумаги. *Эхо Кавказа*. Відновлено з <https://www.ekhokavkaza.com/a/31752392.html> (дата звернення: 27.05.2024).

- Юнг К.Г.: Архетип и символ. Об архетипах коллективного бессознательного. *Гуманитарный портал*. <https://gtmarket.ru/library/basis/4229/4232>
- Якубова Л., Головки В., Примаченко Я., (2018) Русский мир на Донбаси та в Крыму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії: (Аналітична доповідь). — Київ. — 227 с.: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakubova_Larysa/Russkyi_myр_na_Donbasi_ta_v_Krymu_istorychni_vytoky_politychna_tekhnolohiia_instrument_ahresii_Anali.pdf? (дата звернення 20.05.2023).
- BBC Україна. (2016, 26 квіт.). Чорнобиль і «гласність»: що писали радянські газети про аварію. *BBC News Україна*. Відновлено з https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/04/160421_chornobyl_pressa_az
- Grylls G. (2024, 09 ap.). Putin compares himself to Jesus in his battle to uphold tradition. *The Times*. Retrieved from <https://www.thetimes.com/world/article/vladimir-putin-jesus-christ-comparison-russia-7720bgz7w?region=global>
- Sevastopol Life. (2022, 18 берез.). Полная речь Путина в Лужниках 18 марта 2022 на 8-летие воссоединения Крыма с Россией. *YouTube*. <https://youtu.be/X3tQg6uehpc/>
- Snyder T., (2023, квітень) The Road to Unfreedom: Russia, Europe. *Чтиво*. https://chtyvo.org.ua/authors/Timothy_David_Snyder/The_Road_to_Unfreedom_Russia_Europe_America_anhl/
- UKRAINE VICTORY. (2022, 30 сен.). Владлен Татарский военкор РФ всех уьем и всех ограбим как мы любим. *YouTube*. <https://youtu.be/1BvJfQhkfA/>